

ISSN 2591-1201

LETNIK 7 • 2023 • ŠTEVILKA 1

D i l e m e

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Dilemmas

Review of Slovene Contemporary History

Izdajatelj in založnik

Študijski center za narodno spravo

Naslov uredništva

Tivolska 42, 1000 Ljubljana

Odgovorni urednik

dr. Tomaž Ivešić (Slovenija)

Glavni urednik

dr. Renato Podbersič (Slovenija)

Tehnični urednik

dr. Matic Batič (Slovenija)

Uredniški odbor

dr. Bojan Dimitrijević (Srbija), ddr. Igor Grdina (Slovenija), dr. Tamara Griesser Pečar (Avstrija), dr. Damjan Hančič (Slovenija), dr. Marica Karakaš Obradov (Hrvaška), dr. Tomaž Kladnik (Slovenija), dr. Jože Možina (Slovenija), dr. Oskar Mulej (Avstrija), dr. Jelka Piškurić (Slovenija), dr. Igor Salmič (Italija)

Spletni naslov

<https://www.scnr.si/dileme.html>

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji. Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been peer-reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles. No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Redakcija te številke je bila zaključena 30. 5. 2023.

Lektoriranje in prevod povzetkov

DigitPen, TransLAB

Oblikovanje in prelom

Inštitut Karantanija

Tisk

Itagraf, d. o. o.

Naklada

100 izvodov

Cena te številke

15 €

ISSN 2591-1201

D i l e m e

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

D i l e m m a s

Review of Slovene Contemporary History

LETNIK 7 • 2023 • ŠTEVILKA 1

VSEBINA

Razprave

Mirjam Dujo Jurjevčič

*»Brez dvoma bo civilno prebivalstvo pri tem hudičevo
trpelo« (Edvard Kardelj): Italijanska ofenziva
na območju Loške doline leta 1942*

9

Igor Grdina

*Stalinove in Kardeljeve skrbi zaradi slovenskih
intelektualcev*

49

Mateja Čoh Kladnik

Sodišče slovenske narodne časti v Novem mestu

79

Tamara Griesser Pečar

*Preganjanje duhovščine v priključenem delu Primorske in
coni B Svobodnega tržaškega ozemlja*

123

Erika Jazbar

*Politično delovanje Slovencev na Tržaškem,
Goriškem in Videmskem po podpisu Pariške mirovne
pogodbe leta 1947*

165

Davor Stipić

*„Jugoslavija je kuća koja se ruši“: Prikazivanje sukoba
sa Informbiroom u jugoslovenskoj kinematografiji
osamdesetih godina-istorijska analiza*

191

Poročila s konferenc

Špela Chomicki, Petra Grabrovec
*Parlamentarizem na Slovenskem v zgodovinski
perspektivi: ob tridesetem jubileju prve konstitutivne
seje Državnega zbora in Državnega sveta
Republike Slovenije: znanstveni posvet,
Ljubljana, 28. in 29. 11. 2022*

225

Recenzije

Renato Podbersič ml.
*Zoran M. Jovanović, Nadbiskupija beogradska u misiji
spasavanja Jevreja i Jevrejki od Holokausta – Prilog za
biografiju Josipa Ujčića i kao natpastira,
Beogradska nadbiskupija, 2022*

233

Ivo Jevnikar
*Teofil Simčič, Bili so žalostni časi, a mi smo bili polni
upanja. Izbor spisov ob 25-letnici smrti,
Goriška Mohorjeva družba, 2022*

236

Petra Grabrovec
*Špela Chomicki, Atletika – kraljica športa na Ptuju:
zgodovinski razvoj med letoma 1908 in 2022,
Pokrajinski muzej Ptuj - Ormož, 2022*

241

R a z p r a v e

Prejeto: 24. 2. 2023
1.01 izvirni znanstveni članek

Mirjam Dujo Jurjevčič¹

*»Brez dvoma bo civilno prebivalstvo
pri tem hudičevo trpelo«
(Edvard Kardelj):
Italijanska ofenziva na območju
Loške doline leta 1942²*

Izvleček

Loško dolino je aprila 1941 zasedel italijanski okupator in svojo nasilno oblast izvajal vse do kapitulacije Italije septembra 1943. Povzročil je največje število smrtnih žrtev, ko štejemo medvojne in povojne žrtve na obravnavanem območju, to je kar štirideset odstotkov vseh žrtev, med njimi so prevladovale civilne žrtve. Najhujše nasilje se je dogajalo v času italijanske ofenzive julija in

- 1 Mirjam Dujo Jurjevčič, asistentka, Študijski center za narodno spravo, Tivolska 42, SI – 1000 Ljubljana, mirjam.jurjevcic@scnr.si.
- 2 Študija je nastala v okviru raziskovalnega programa Kršitve človekovih pravic in temeljnih svoboščin na slovenskem ozemlju v 20. stoletju (P6-0380), ki ga sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS) iz državnega proračuna.

avgusta 1942, ko so množično streljali ljudi, izganjali prebivalstvo v internacijo, požigali in ropali premoženje.

KLJUČNE BESEDE: *1942, Loška dolina, italijanska okupacija, internacija, represalije*

Abstract

In April 1941, Italian forces occupied the Lož Valley (Loška dolina); their violent authority continued until the Italian capitulation in September 1943. Considering wartime and post-war fatalities in the area in question, the Italian invaders caused the highest number of deaths, namely forty percent of all fatalities, most of them civilian. The most extreme violence took place during the Italian offensive in July and August 1942, when there were mass shootings, the population was exiled to internment, and property was burned and looted.

KEYWORDS: *1942, Lož Valley, Italian occupation, internment, reprisals*

Okupatorjevo nasilje do italijanske ofenzive

Po napadu sil osi na Kraljevino Jugoslavije je italijanski okupator 12. aprila 1941 vkorakal v Loško dolino³, ki je ostala v italijanskih rokah vse do kapitulacije Italije 8. septembra 1943.

Do napada Krimskega polbataljona na italijansko posadko v Ložu 19. oktobra 1941 večjih napetosti med prebivalstvom in italijansko vojsko ni bilo kljub nekaterim ukrepom italijanske oblasti, ki je omejevala življenje prebivalcev.⁴ Po napadu so Ložane aretirali in jih zaslišali, nekatere izpustili, druge pa odpeljali v ljubljanske zapore. Emilio Grazioli⁵ je naslednji dan po napadu obiskal Lož. Ob odhodu naj bi Ložanom zagrozil, da jim je tokrat prizanesel, v prihodnje pa da bo Lož ob najmanjšem prestopku ali kaznivemu dejanju uničen.⁶ Čeprav pri tem napadu prebivalstvo ni sodelovalo, je kljub temu

- 3 Loška dolina leži na južnem delu Notranjske in se je pred in med drugo svetovno vojno imenovala Občina Stari trg. Po popisu prebivalstva na dan 31. julija 1941 je občina štela 5171 prebivalcev in obsegala 26 vasi (Babna Polica, Babno Polje, Dane, Iga vas, Knežja Njiva, Kozarišče, Lož, Markovec, Nadlesk, Podcerkev, Podgora, Podlož, Spodnje Poljane, Pudob, Stari trg, Šmarata, Viševak, Vrh, Vrhnika, Zgornje Poljane ter vasi Bločice, Bloška Polica, Gornje Jezero, Laze, Lipsenj in Otok, ki danes spadajo k občini Cerknica. V nadaljevanju bomo nekdanjo Občino Stari trg navajali kot Loška dolina; gl. Stane Okoliš, *Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem: Gradivo Komisije za raziskavo poveljnih množičnih pobojev, pravno dvomljivih procesov in drugih nepravilnosti Občine Cerknica* (Grosuplje: samozaložba, 1996), 62, 124–147.
- 4 Ibid., 23–24; Marija Makarovič, *Babno Polje in njegovi ljudje v metežu druge svetovne vojne* (Cerknica: Kulturno društvo Notranjska, Javni sklad RS za kulturne dejavnosti, Območna izpostava Cerknica, 2014), 55.
- 5 Emilio Grazioli je kot visoki komisar vodil civilno oblast v Ljubljanski pokrajini.
- 6 Anton Avsec, »Nekaj podatkov o NOB na Notranjskem leta 1941 in partizanskem napadu na Lož,« v: *Notranjski listi I*, ur. Anton Avsec, Lojze Mlakar in Janez Šumrada (Ljubljana: Epid-Paralele, 1977), 140.

občutilo nasilje s hišnimi preiskavami, aretacijami, zasiljanji, mučenji in zapori. Prav tako so bila nekatera naselja izpostavljena stalnemu nadzoru Italijanov.⁷

Po razbitju Krimskega bataljona na obravnavanem območju je vojaška aktivnost partizanskih enot za nekaj časa v večjem obsegu prenehala.⁸ Spomladi, ko so se formirale stalne partizanske enote na obravnavanem območju, pa so partizanske akcije proti italijanski vojski, od marca do italijanske ofenzive, postajale vse pogostejše. Kot navaja zgodovinar Jože Možina: »Živčno ravnanje Italijanov se je kazalo v čedalje pogostejših vojaških nastopih proti civilnemu prebivalstvu, pri čemer so padle prve žrtve. Italijanski vojaki so izvajali čiščenje terena od partizanskih zaupnikov.«⁹

Večje nasilje italijanske vojske se je zgodilo maja 1942. Ko se je italijanska posadka umaknila 11. maja iz Starega trga v Cerknico, je 3. bataljon Miloša Zidanška vkorakal v Stari trg. Osvobojeno ozemlje je bilo razglašeno kot Loška republika. Italijani so se ponovno vrnil 16. maja. Partizani so se pred tem umaknili in z njimi je šlo 80 fantov in mož. Pri obrambi je padlo enajst mladih fantov, članov Narodne zaščite, pet jih je bilo mlajših od 16 let.¹⁰ Italijani so pri tem izropali dve trgovini,

7 Okoliš, *Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem*, 23–24, 49.

8 Metod Mikuž, *Pregled zgodovine NOB v Sloveniji. 1. knjiga* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1960), 271.

9 Jože Možina, *Slovenski razkol: Okupacija, revolucija in začetki protirevolucionarnega upora* (Ljubljana: Medijske in raziskovalne storitve, Jožef Možina; Celje: Celjska Mohorjeva družba; Celovec: Mohorjeva družba v Celovcu; Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 2020), 371.

10 Mikuž, *Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, 2. knjiga* (Ljubljana: Cankarjeva založba 1961), 8–9; Tone Ferenc, *Fašisti brez krinke. Dokumenti 1941–1942* (Maribor: Obzorja, 1987), 339; Makarovič, *Babno Polje in njegovi ljudje*, 83; Možina, *Slovenski razkol*, 378; Okoliš, *Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem*, 135–136, 141, 143.

uničili tri gostilne, okradli občinsko blagajno, razbili občinsko opremo, razbili ali odnesli so 95 radijskih aparatov.¹¹

Italijani so ponovno prišli v večjem številu v Loško dolino 5. junija. V poročilu 3. grupe odredov Glavnemu poveljstvu slovenskih partizanskih čet je navedeno, da je 5. junija v Loško dolino prišlo okoli 300 Italijanov. »Prišli so iz meje čez gozd po skrivnih stezah / ker na večjih poteh imamo zasede / že ob 10h zvečer ter so zjutraj v Starem trgu, Nadlesku, Podcerkvi in Viševku aretirali preko 100 ljudi večinoma belongardistov, ker naši spijo največ v gozdu. Ob 9h so odšli iz Starega trga. Zvedeli smo o tem šele ob 10. uri. Poslana je bila močna patrulja, toda ni jih več ujela.«¹² V Nadlesku so internirali triindvajset mož in fantov, sedem iz Dan, deset iz Podcerkve in štiri iz Viševka. Nekatere izmed njih so zaprli v vojašnico Sv. Peter na Krasu, nekatere pa potem poslali v taborišče na Ustico, otoček blizu Sicilije.¹³ Ivanka Zorko, doma iz Nadleska, se spominja tega dne:

Takrat so pa začeli Italijani hajko po Loški dolini. So se hoteli maščevati še za tisto, ko so jih (partizani, op. a.) napadli. So pobili precej ljudi, dve vasi, Nadlesk pa Šmarata, ki so najbližje gozdovom, Javornikom, proti italijanski meji, so direktno pobrali, so jih nagnali, da so tekli proti gozdu, pa so jih slikali, da so v italijanskih časopisih kazali, kako oni komuniste lovijo.

11 Možina, *Slovenski razkol*, 378–379.

12 Arhiv Republike Slovenije (ARS), SI AS 1487, t. e. 60, a. e. 21, Vojno poročilo štaba 3. grupe odredov Glavnemu poveljstvu slovenskih partizanskih čet, 19. 6. 1942, 3.

13 Možina, *Slovenski razkol*, 382, 384–385; Tisti dan sta bila odpeljana tudi Jože Gorše in njegov brat Janez. Poslali so ju na Ustico. Nato so taboriščnike prepeljali v Padovo. Po kapitulaciji Italije, ko je prišel nemški okupator, pa sta bila poslana v taborišče Dachau. Glejte Študijski center za narodno spravo – Arhiv pričevanj, pričevanje J. G., Nadlesk, 10. 5. 2021.

*Nadlesk je bila ena vas, ki je bila najbolj proti, proti tej OF, proti vsem tem stvarim. In te fante so poslali na Ustico in so prišli nazaj šele po kapitulaciji Italije.*¹⁴

Poveljstvo karabinjerske skupine v Ljubljani je sprejelo stališče generala Maria Robottija, da se ukinejo manjše postojanke. V Babnem Polju je bila ukinjena v začetku marca 1942. Po odhodu karabinjerjev pa se je že začela zbirati skupina partizanov, ki so jim Babnopoljci nudili pomoč s hrano in ostalimi dobrinami.¹⁵ Po nalogu terenskega odbora Osvobodilne fronte (OF) so bili predvsem mladi Babnopoljci zadolženi za razne sabotažne akcije, ki bi ovirale premik Italijanov iz Prezida, kjer je bila karabinjerska postojanka. Nad Babnim Poljem se je v začetku julija nahajal bataljon Miloša Zidanška, ki je obstreljeval Italijane in prežal nad njimi. 2. julija so prišli karabinjerji iz Prezida in, kot kaže, jih sabotažne akcije niso zaustavile, ampak celo pognale v še hujše nasilje nad civilisti. Italijani so takrat prve domačine iz Babnega Polja zaslišali in odpeljali v zapore, njihove domove pa so požgali. Osumljeni so bili sodelovanja s partizani. Požgano je bilo sedem stanovanjskih hiš z gospodarskimi poslopji, prav tako naj bi izropali vas in odvedli še živino.¹⁶

Možina navaja, da naj bi v več primerih partizani s streljanjem na okupatorja v bližini vasi izzvali represalije¹⁷. Pri tem omenja

14 »Ivanka Kržič Zorko,« *Pričevalci*, pridobljeno 24. 2. 2023. URL: <https://www.rtvsllo.si/rtv365/arhiv/174291299?s=tv>.

15 Makarovič, *Babno Polje in njegovi ljudje*, 70–73.

16 Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), SI_ZAL_CER/0013, t. e. 1, a. e. 19, Popis okupatorjevih zločinov; Makarovič, *Babno Polje in njegovi ljudje*, 89, 93.

17 Izraz represalije je uporabljen, ko govorimo o streljanju talcev kot italijanskem maščevanju predvsem nad civilnim prebivalstvom; gl. Okoliš, *Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem*, 48, 55.

mnenje duhovnika in domačina iz Podcerkve Matija Škerbca, da je bilo nasilje italijanske vojske usmerjeno nad civilnim prebivalstvom, in to ne glede na krivdo ali opredelitev.¹⁸

Partizanske enote so pričakovale italijansko ofenzivo in se nanjo pripravile, da se zaščitijo. Edvard Kardelj je v navodilih, kako ravnati med ofenzivo, poudaril, da je najpomembnejše »varovanje partizanske žive sile«.¹⁹ Kar zadeva civilno prebivalstvo pa je navedel: »Brez dvoma bo civilno prebivalstvo pri tem hudičevo trpelo. Morate pomagati, kar se največ da. Evakuirati zlasti vse moške prebivalstvo, ščititi vasi, dokler se bo dalo, pomagati ženam in otrokom, da se poskrijejo za čas italijanskega divjanja, izpraznite ogrožene kraje živine, hrane itd.«²⁰ Žal tega partizanske enote niso izvedle, kar bomo videli v nadaljevanju. Zavarovali niso niti vaščanov Babnega Polja, ki so v tej ofenzivi tako hudo nastradali, kljub temu da so bili v največjo oporo partizanskim enotam v preskrbi s hrano in ostalim materialom. Partizanske enote so se bolj držale drugega dela, ki ga navaja Kardelj: »Varujte se pa za vsako ceno, da bi civilno prebivalstvo obležalo kot rep na partizanske oddelke, kajti če boste to dopustili, potem boste postali popolnoma nesposobni za borbo.«²¹

18 Ibid., 384.

19 Možina, *Slovenski razkol*, 384–385.

20 Ibid., 384.

21 Ibid.

Italijanska ofenziva v Loški dolini

Ofenziva je zajela Loško dolino 29. julija 1942 in je trajala do 20. avgusta 1942. Italijanska vojska je iz več smeri vdrla v Loško dolino. Z juga je prodirala 5. bojna skupina graničarjev (Kolona B) pod poveljstvom generala Umberta Fabbrija, ki je spadala v 5. armadni zbor, s severa premični 1. bataljon 22. odseka 11. skupine graničarjev (Guardia alla Frontiera – GAF) pod poveljstvom majorja Giovannija Manca, po obronkih Rane gore pa del divizije Granatieri di Sardegna. Stičišče enot je bilo pri vasi Podgora. Ker partizanov niso našle, so se znesle nad prebivalstvom.²² Naloga graničarjev je bila prečesati predel med cesto Grahovo–Gorenje Jezero–Dane–Stari trg in Grahovo–Bloška Polica–Lož–Stari trg–Babno Polje. Graničarji so ostali v Loški dolini in njihova naloga je bila, da jo natančno pregledajo. Ti so storili največja grozodejstva na tem območju.²³

Cilj ofenzive je bil ponovna zasedba t. i. osvobojenega ozemlja, ki so ga obvladovali partizani. Poleg tega so želeli obnoviti vojaške in druge postojanke. Z dnem 23. julija je bilo ukazano, da se v prvih treh fazah ofenzive obnovi osem vojaških postojank, med njimi Stari trg, in pet policijskih postojank, med njimi Babno Polje.²⁴ Italijanska ofenziva ni bila usmerjena le k uničenju partizanskega gibanja, ampak so izvajali tudi nasilna dejanja proti civilnemu prebivalstvu.²⁵ Za seboj je pustila ogromno število civilnih žrtev, ki so bili

22 Makarovič, *Babno Polje in njegovi ljudje*, 375, 381; Tone Ferenc, »Ubija se premalo«: *Obsojeni na smrt, talci, ustreljeni v Ljubljanski pokrajini 1941–1943: dokumenti* (Ljubljana: Inštitut novejšje zgodovine, Društvo piscev zgodovine NOB, 1999), 23–24.

23 Mikuž, *NOB v Sloveniji*, 2. knj., 101.

24 Makarovič, *Babno Polje in njegovi ljudje*, 98.

25 Ibid., 370.

streljani kot talci oziroma žrtve represalij ali pa odpeljani v koncentracijska taborišča, kjer jih je veliko umrlo.²⁶

Ukrepe proti partizanom in civilnemu prebivalstvu je določil poveljnik 2. armade general Mario Roatta v okrožnici 3C, 1. marca ter nato 7. in 19. aprila 1942. V njej je predvidel požige hiš, vasi, izgone prebivalstva, internacije, streljanje talcev in postopek z ujetimi partizani ter drugimi privrženci partizanskega gibanja.²⁷ Kot navaja Makarovičeva, pa je okrožnica 3C z njenimi dopolnitvami spodbudila *»vojaška poveljstva k izvensodnemu pobijanju ne samo ujetih partizanov, temveč tudi civilnega prebivalstva, in to ne samo posameznikov, temveč tudi manjših skupin«*.²⁸ Žrtve represalij so bile v veliki večini obsojeni na smrt brez formalne obsodbe, *»le v nekaterih primerih s hitro, največkrat ustno izrečeno obsodbo naglo sestavljenega sodišča nižje enote (bataljona ali polka), največkrat pa je smrtno kazen izrekel poveljnik enote sam.«*²⁹ Takšen postopek se je imenoval *»passare per le armi«* in je vključeval tri vrste ljudi. Prvi so bili ujeti, oboroženi ali neoboroženi partizani in ilegalni aktivisti OF. Drugi so bili prebivalci krajev, osumljeni privrženci osvobodilnega gibanja in običajno prijavljeni od krajanov samih. Tretja skupina pa so bili popolnoma nedolžni, t. i. politično neangažirano prebivalstvo.³⁰ V zapisniku sestanka z dne 26. junija 1942 poveljnika 11. armadnega zbora Robottija je njegova izjava: *»Konceptija naših nadrejenih: za vsako ceno je treba obnoviti italijansko prevlado in ugled, pa čeprav bi morali izginiti vsi Slovenci in bi morala biti uničena vsa Slovenija.«*³¹

26 Okoliš, *Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem*, 124–147.

27 Makarovič, *Babno Polje in njegovi ljudje*, 371.

28 Ibid., 371.

29 Ibid., 371.

30 Ibid., 371.

31 Ferenc, *Fašisti brez krinke*, 389.

Babno Polje

Eden največjih pokolov v Loški dolini je bilo streljanje prebivalcev iz Babnega Polja. Ta zločin je zagrešila Kolona B pod poveljstvom podpolkovnika Adelma Pederzanija iz 5. bojne skupine graničarjev pod poveljstvom generala Fabbrija.³² O italijanskih zločinih v Babnem Polju je podrobno pisala etnologinja Makarovič v knjigi *Babno Polje in njegovi ljudje v metežu druge svetovne vojne*. Umorjeni Babnopoljci so bili označeni kot »ustreljeni« oziroma »passati per le armi« in so spadali v drugo skupino, ki smo jo prej navedli.³³ Začelo se je 29. julija 1942 v Jermendolu, kjer so Italijani umorili devet moških, od tega osem iz Babnega Polja in enega iz sosednjega Prezida na Hrvaškem, ki je bil hlapec pri eni od domačij iz Babnega Polja. Stari so bili od 19 do 61 let. Italijanske enote so šle čez polje Zavodi, kjer so ti moški in fantje kosili. Italijani so jih sklicali skupaj in jim ukazali, naj gredo z njimi, da jim bodo kazali pot. Umorjene so domačini našli nepokopane v Jermendolu šele čez 14 dni.³⁴ Marija Emilija Cindrič, katere oče je bil ubit med temi devetimi moškimi, se spominja:

V naši družini je bilo pet otrok. 29. julija je bil oče doma. Potem je rekel, da gre sušit seno na Zavode, blizu ceste. Koscev in tistih, ki so sušili, je bilo devet. Italijani so prišli in jih odgnali od tam, kjer so kosili in sušili, v Jermendol in tam so jih ubili. To je ime nekega dela, kjer so bili pašniki. Zraven našega očeta je bil ubit tudi naš hlapec, bil je iz Prezida, pisal se je Kovač, Majdin iz Prezida. Tam, kjer so sušili seno, je bila tudi moja sestra Francka, rojena 1931, in njen brat Franc, rojen 1934. Njo in

32 Ferenc, »Ubija se premalo,« 23–24.

33 Makarovič, *Babno Polje in njegovi ljudje*, 371–372.

34 Ibid., 99–100, 376–377; Okoliš, *Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem*, 125–127.

Franceta so poslali domov. Tako sta jokala. Ustrelili so jih blizu Plosa v Jermendolu. Jaz sem šla z mamo in starim atom gledat, kje so jih ubili, pa smo videli, kako so v krogu ležali. Je minilo 14 dni, samo po oblekah smo jih poznali. Grozno je zgledalo. Še dolgo se mi je po glavi pletlo, ko sem to videla. Vsi smo jokali. Tudi drugi, ki so prišli gledat, kje so ubiti njihovi domači. Potem so moj stari oče in drugi stari možje, kolikor jih je še ostalo v vasi, iz desk naredili truge. Potem so jih naložili vanje. Pokopal jih je župnik Črnugelj. Vsa vas je prišla na pogreb, vsa vas je bila skupaj. Ko je župnik videl, da je vse jokalo, ni mogel drugega narediti, kot da jih je tolažil.³⁵

Nihče si ni mogel predstavljati, da bi lahko može pri delu doletela taka usoda, tudi oni sami ne. To je izpričala tudi hčerka ene od žrtev Jožefa Poje: »Ata in drugi so šli 29. 7. 1942 kosit. Ata so rekli: 'Mi gremo kosit, ko nas bodo videli pri delu, nam ne bodo nič naredili.' Pa so jim.«³⁶

29. julija so prišli Italijani v Babno Polje in na letake zapisali, naj ljudje ne bežijo v gozdove in naj ostanejo doma, saj se nikomur ne bo nič zgodilo. Nekateri može so namreč hodili prenočevat v gozd, ker so se bali Italijanov. Potem so Italijani pozvali žene, naj gredo po može, kar so naredile. Skoraj vsi so se vrnili, saj so verjeli, da sem jim ne bo nič zgodilo. Italijani so jih pohvalili, ker so se vrnili, in jih pogostili s cigaretami. Zvečer so se morali može in fantje, stari od 16. do 60. leta, zbrati pred komando in nato so jih odpeljali v šolo, ki so jo zastražili.³⁷ Naslednji dan, 30. julija, so može in fante po neprespani noči v šoli odpeljali pred Mehačev grad. Zaslišalo jih je fašistično vojaško sodišče, in sicer naj bi posameznika

35 Makarovič, *Babno Polje in njegovi ljudje*, 379.

36 Ibid., 375.

37 Ibid., 382, 384.

vprašali po njegovih osebnih podatkih in če je partizan. V njegovi odsotnosti so izdali sodbo tudi na podlagi pripomb, ki naj bi jih dal izdajalec iz Babnega Polja, ki naj bi bil navzoč ves čas zasliševanja. Na osnovi njegovih izjav so bili zaslišani razdeljeni v dve skupini: eni za internacijo, drugi za morišče. Tiste, ki so bili določeni za usmrtitev, teh je bilo 40, od tega 38 Babnopoljcev, so navezali na dolgo vrv in jih s kamioni prepeljali do Vražjega vrtca nedaleč od vasi in jih tam s strojnicami postrelili v že vnaprej pripravljeno jamo, ki so jo, po pričevanjih, izkopal Italijani dan pred pokolom. A ker je bila ena premajhna, so morali skopati še drugo.³⁸ Preden so jih postrelili, so jih močno pretepali.³⁹ Bil pa je primer, ki ga navaja Makarovičeva, da je oče Jože Troha, ki je bil določen za internacijo, prosil Italijane, naj ga zamenjajo s sinom, ki je bil določen za usmrtitev. Tej prošnji so ugodili, oče Jože je bil ustreljen, sin Jože pa odpeljan na Rab in preživel italijansko, nemško in rusko taborišče ter se leta 1946 vrnil domov.⁴⁰

V drugi skupini pa so bili tisti, ki so bili določeni, da se jih pošlje v italijansko taborišče Rab. Te so označili s črnimi križi, za usmrtitev pa z rdečimi križi na hrbtu. Poleg njih so bili na Rab odpeljani še nekateri prebivalci Babnega Polja, skupaj 65 oseb, od tega 43 moških in 22 žensk. Na Rabu je nato umrlo 17 moških, dve ženski in en otrok.⁴¹ V taborišče Treviso je bilo odpeljanih devet žensk in dva moška, v konfinacijo pa pet

38 Ibid., 100, 378, 386–390, 393; Ferenc, »Ubija se premalo«, 24; ARS, SI AS 1827, t. e. 899, a. e. 5, Zločinska dejanja in materialna škoda v vasi Babno Polje.

39 Ferenc, »Ubija se premalo«, 24.

40 Makarovič, *Babno Polje in njegovi ljudje*, 390.

41 Ibid., 100, 373, 446; ZAL, SI_ZAL_CER/0013, t. e. 1. a. e. 19, Popis okupatorjevih zločinov; Okoliš, *Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem*, 125–127.

moških in dve ženski.⁴² Nekateri naj bi odšli celo prostovoljno, ker so jih Italijani nagovarjali, da je v Italiji boljše in da naj gredo »pod zaščito.«⁴³ Dneva, ko so Italijani odgnali njenega očeta na Rab, se spominja Marija Slekovec. Januarja 1943 je oče v internaciji umrl.

Cesta je bila polna vojske in kamionov. Ob robu ceste so stali otroci in žene. /.../ Vseeno sem stekla k očetu, čeprav so me poriti s puško, nisem nič čutila. Ko sem pritekla do očeta, ki je sedel na tleh ves bleđ, sem ga objela. Usedla sem se mu na kolena in mu govorila: 'Ata, pojdi domov.' Verjetno sem v svoji otroški duši upala, tako kot sem se jaz izmuznila mami, se bo tudi on rešil. On pa mi je samo rekel: 'Pojdi, Micika, takoj nazaj k mami, da ti Italijani kaj ne naredijo, jaz pa moram ostati tukaj.' In naročil mi je še: 'Bodite pridni in ubogajte mamo, pomagajte ji pri delu, da ji boste v pomoč.' To so bile zadnje njegove besede in tudi zadnjikrat sem ga videla. Potem je bil interniran na Rab. Te besede sem si zapomnila in sem mami vedno pomagala in jo ubogala.⁴⁴

Preživeli prebivalci Babnega Polja so hudo trpeli in žalovali za svojci. Večinoma so za njimi ostale žalujoče matere ter žene in otroci. V nekaterih družinah so izgubili dva ali celo tri sinove, druge poleg gospodarja oziroma moža in očeta tudi po enega ali dva sinova. Najmlajši med umorjenimi v Vražjem vrtcu še ni bil star 19 let, najstarejši pa je bil star 59 let.⁴⁵ Pričevanje Fanike Kranjc:

42 ZAL, SI_ZAL_CER/0013, t. e. 1. a. e. 19, Popis okupatorjevih zločinov.

43 Makarovič, *Babno polje in njegovi ljudje*, 419.

44 Ibid., 446.

45 Ibid., 400.

Prišlo je leto 1942 in na našo vas so se zgrnili črni oblaki. Dvaindvajseti in trideseti julij. V vas so prišli Italijani in jo zasedali. Začelo se je strahovito dejanje med vaščani. Poklicali so jih na sestanek v osnovno šolo. Nič slabega sluteč so se odzvali moški od 16. do 65. leta. Naslednji dan so jih s kamionom vozili v kraj nad vasjo, imenovan Vražji vrtec, in jih tam postreljali. Nekaj manj so jih odpeljali na Rab. Od tam se jih je le nekaj vrnilo, večina je ostala tam za vedno. Da je bila tragedija še večja, so naslednji dan zažgali vse njihove domačije. Tako je ostala vas Babno Polje eno veliko pogorišče in vas mladih vdov in žena. Veliko je bilo otrok brez očetov in veliko rojenih po njihovi smrti.⁴⁶

30. julija, datumi požiga se razlikujejo po nekaterih podatkih, so Italijani, kot izhaja iz pričevanj, nato izropali in požgali še hiše usmrčenih. Italijani so družinam dali eno uro, da so stvari znosili iz hiš. Po pričevanjih naj bi po ukazu Italijanov moral babnopoljski župnik Anton Črnugelj pokazati hiše tistih, ki so bili umorjeni v Jermendolu in Vražjem vrtcu. A vseh naj ne bi pokazal in sedem hiš od pobitih potem ni bilo požganih.⁴⁷ Požgali naj bi 25 hiš in 34 gospodarskih poslopij.⁴⁸ Bil je primer 13-letne deklice, ki je pokleknila pred njimi in z dvignjenimi rokami med jokom izprosila, da njihove hiše niso požgali: »*Ata ste ustrelili, sedaj boste pa še hišo zažgali.*«⁴⁹

Istega dne so Italijani poklicali na zaslišanje sedem mož, ki so jih imeli za terence, vendar so bili ti le njihovi soimenjaki, saj so bili iskani takrat že pri partizanih. Med zaslišanjem so jih karabinjerji pretepali. Jože Janež, ki so ga takrat aretirali, je povedal: »*Karabinjer me je tepel s kundakom. Grozil mi je z*

⁴⁶ Ibid., 100.

⁴⁷ Ibid., 405–407.

⁴⁸ Ibid., 405.

⁴⁹ Ibid., 406.

ognjem, držal mi je na vratu bajonet, ker je hotel iz mene izsiliti priznanje, da sem partizanski komisar.»⁵⁰

O grozi tistega dne, ko so Italijani začeli še s požiganjem hiš, se je spominjala Francka Telič, ki so ji Italijani umorili očeta na Vražjem vrtcu:

Potem so Italijani še sporočili, da bodo vsem tistim, ki so jih ubili, zažgali še hiše. Mama je bila prav takrat v sedmem mesecu nosečnosti in ne vem, kako ji je uspelo, da je vse tiste omare po stopnicah zvelkla dol. Potem smo jih otroci znesli čez cesto na vrt. Pri nas je živel stari stric, od starega očeta brat. Rekel je, da bi v eno kad nanosili otroci vodo, da bomo imeli s čim gasiti. Otroci smo po pol korca vode nosili v kad. Prišli so Italijani, prevrnili so tisto kad in zažgali hišo. Potem so odšli. Hitro smo začeli gasiti, kot smo vedeli in znali. Ko smo nekoliko pogasili, so ponovno prišli in še enkrat zažgali kar na sredi kuhinje. Na srečo so bile zgoraj deske, spodaj pa cement in ko so odšli, smo spet pogasili. K nam je prišla tudi soseda in nam pomagala gasiti. Mama se je med gašenjem od tiste vročine tako ožgala po obrazu in rokah, da se je vsa lupila.»⁵¹

Ljudje so ostali brez strehe nad glavo. »Tisto noč od 30. na 31. julij sva s hčerko prenočili kar zunaj pod drevjem. Poslušali sva jok in vzdihovanje vaščanov, mukanje živine, cviljenje prašičev in pkanje tramov, ko so se podirale požgane hiše.»⁵²

Čez tri mesece, pred praznikom vseh svetih, so ženske izprosile na italijanski komandi v Prezidu, da so jim dovolili izkop umorjenih v Vražjem vrtcu in prekop na babnopoljsko pokopališče. Krste sta zbila iz desk domačina, ženske so nato

50 ARS, SI AS 1827, t. e. 899, a. e. 5, Posamezna mučenja in pretepi.

51 Makarovič, *Babno Polje in njegovi ljudje*, 409.

52 Ibid., 406.

z vozovi in konji odšle do jam, kjer so z motikami in lopatami svoje domače izkopale. Trupla so že začela razpadati in ženske so ugotovile, da so jih pred smrtjo močno pretepali, nekateri so bili še na pol živi vrženi v jamo.⁵³ Po pričevanju so to nakazovala trupla po tem, da »so eni ležali prav, drugi pa na vse strani«⁵⁴, kar naj bi pomenilo, da so se premikali še na pol živi. Sledovi pretepanj so bili zlasti na glavah, bili so tudi sezuti, nekaterim je bila slečena obleka, pokradene so jim bile ure in denar.⁵⁵ Pričevanje Frančiške Troha o izkopu njenega očeta in brata:

Ležali so tam, povezani s štriki, in videlo se je, da so v smrtnem boju grabili drug za drugega, ker so bili drug z drugim zagrabljeni. Moj brat ni imel glave, samo pol tilnika je še ostalo. Po obrazih se jih ni dalo prepoznati. Zato je vsaka mati, sestra ali žena skušala prepoznati svojega po obleki ali po morebitnih predmetih, ki so jih imeli s seboj. Mama pa je očeta spoznala po pleši. Točno v čelo je bil ustreljen, 60 let je bil star, bil je najstarejši med ustreljenimi. Brata Stanka sva spoznali po obleki. Privzdignila sem ovratnik, da sem videla blago, ki še ni bilo strohnjeno. V žepu pa je še imel lečo od baterije, s katero si je na soncu prižigal cigarete. Potem je vsak svojega ali svoje, če sta bila dva ali trije, z golimi rokami in z motiko zavalil na rjuho in potem smo jih s tisto rjuho vred položili v leseni zaboj, kišto. Naredil jih je stari kolar Maslar iz Babnega Polja, na Zavodih. Navadne, nepooblane deske so bile. Pri nas smo imeli enega belega konja, Šek smo mu rekli. Mama in še nekateri drugi vaščani, ki so imeli konje, so jih potem zvozili na babnopoljsko pokopališče. Tam je spet vsak za svojega ali svoje

53 Ibid., 411–413.

54 Ibid., 412.

55 Ibid., 412.

*izkopal jamo in jo potem tudi zasul. Strašno je bilo. Ne smem se več spominjati.*⁵⁶

General Fabbri je v vojaškem poročilu svojemu poveljstvu 31. julija 1942 lažno navedel, da so bili pobiti partizani: »*Moje čete so včeraj v Babnem Polju (KK – NO) prijele 92 sposobnih moških. Ustreljenih štirideset, ker so priznali, da so partizani, ki so od svojih vodij dobili ukaz, da se med našimi operacijami razkropijo po gozdovih. Drugih sedem ustreljenih, ker so jih prijeli tavajoče po gozdovih.*«⁵⁷

Kot navaja Makarovičeva, naj bi po nekaterih nepreverjenih podatkih bil povod za italijansko nasilje nad Babnopoljci eden izmed partizanskih napadov na italijansko posadko v bližnjem Prezidu. Nekateri prebivalci so bili tudi člani terenskega odbora oziroma so pomagali OF in partizanom ali pa so bili člani Narodne zaščite.⁵⁸ Zagotovo je, da so Italijani vedeli, da se zadržujejo partizani v vasi ali v bližini vasi, da jim prebivalci na razne načine pomagajo ter da so tudi po navodilih OF prebivalci zasekavali ceste, da bi s tem onemogočili premike Italijanom. Nenazadnje so bili, kot smo že omenili, in ne samo enkrat, napadeni v bližini Babnega Polja.

Ostale vasi v Loški dolini

Od 29. julija vse do druge polovice avgusta 1942 so sledile italijanske represalije tudi po drugih vaseh Loške doline. Tudi ti prebivalci so doživljali podobno gorje italijanskega nasilja kot Babnopoljci. V dokumentu *Kronika Starega trga za časa*

⁵⁶ Ibid., 413.

⁵⁷ Ferenc, »*Ubija se premalo*«, 24.

⁵⁸ Ibid., 395, 401.

italijanske okupacije je navedeno, da so nasilje izvajale enote pod poveljstvom majorja Manca. Sedež komande je bil Stari trg, kamor so iz vseh vasi gnali ljudi, jih zaprli, odbirali za internacijo in usmrtitve. Pri tem naj bi jim pomagal domači izdajalec, ki je imel dostop do vseh oficirjev in komande. V tem času naj bi tudi v svoji hiši prirejal razne pojedine in bankete za oficirje in karabinjerje. »*Ta italijanska tolpa je med tem časom močno popivala in pijančevala in se obnašala napram ljudstvu zelo surovo.*«⁵⁹

29. julija so Italijani ustrelili šest vaščanov iz Podcerkve. V Peščenku pri Danah je bilo istega dne ubitih osem vaščanov iz Dan, od tega kar štiri ženske. Najmlajša je bila stara 18 let, Joana Rigler.⁶⁰ Pričevalec Ludovik Kandare se spominja tega dogodka:

Takrat, ko so Italijani prišli, ko je bil Lož napaden, so prišli sem in vse terence pobili, vseh osem. Vsak večer so se tu umikali (terenci, op. a.), tu je bila ena steza in so tu hodili. Pet jih je šlo in so tu skozi hodili v gozd pod eno našo skalo spat, bil je en tak velik previs. In so prenočevali. Vsi so pričakovali, da bo ofenziva od Italijanov, ampak tisti dan, ko je bila ofenziva, jim je pa bilo naročeno iz gozda (partizani so jim naročili, op. a.), da morajo vsi doma ostati, da ne bo nikomur nič se naredilo. Vse so pobili Italijani, tistih osem aktivistov. Sami so jih dali pobiti samo, da so naredili sovraštvo. To je bil njihov cilj. In v Danah, v naši vasi, je bilo teh žrtev čez šestdeset. Rekli so, da je naš oče jih izdal, v resnici pa ni bil nič kriv, ker smo bili na enem travniku, vsi smo bili, jaz, Albin, Peter, France, Stanko, samo Lojzeta ni bilo, in so Italijani prišli in so jih naše naložili,

59 ARS, SI AS 1711, t. e. 725, mapa I, Kronika Starega trga za časa italijanske okupacije, 7. 1. 1945, 2.

60 Ibid., 268; Okoliš, *Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem*, 138–139.

*samo trije smo ostali, najmlajši in oče. Ko smo pa prišli domov, je pa oče izvedel, da so jih pobili (vseh osem terencev, op. a.).*⁶¹

Italijanski vojaki so nato 30. julija prišli na Babno Polico, dali ljudem eno uro, da se pripravijo na odhod. Vas so nato vpričo vaščanov zažgali, in šele ko je vas pogorela, so jih odgnali najprej v vas Podgora, kjer so jih zaslišali. Nato so jih odpeljali v Prezid in naprej v internacijo na otok Rab, kamor je bilo izgnanih 67 vaščanov. Tam jih je, zaradi lakote in mraza, umrlo dvanajst, Anton Troha pa je umrl doma zaradi posledic trpljenja v internaciji. Franc Mihelčič je bežal proti Loški dolini. V vasi Vrh je spet naletel na Italijane, ki so ga obkolili in ujeli, nato pa so ga z avtom odpeljali proti Babnemu Polju in ga ustrelili pod cesto v Jermendolu. Domačini so čez tri mesece našli njegovo truplo, ki je bilo nepokopano.⁶² Viktor Troha je bil tako kot ostali vaščani v Podgori zaslišan. Na vprašanje, ali ve, kje je partizansko taborišče, in da bi izsilili iz njega odgovor, so ga privezali na hruško in pretepali. Odgovora niso dobili in so ga nato ustrelili. Tudi družini Veronike Mlakar, Rihtarjevim, so Italijani požgali hišo in jih odgnali v internacijo. Oče Jože je bil že prej odpeljan v internacijo. Veroniko, staro tri leta, mamo, sestro Jožico, staro dve leti, in brata Toneta, starega šest mesecev, so prav tako internirali na Rab. Ko so jih peljali v internacijo, so se ustavili v Gerovem, kjer je neka starejša gospa stala pred hišo in mamo proseče nagovarjala, naj Jožico pusti pri njej, da bo ona skrbela zanjo, ko se vrne, pa jo dobi nazaj. Vendar mati ni želela pustiti deklice. Jožica je umrla na Rabu zaradi bolezni in izčrpanosti 29. avgusta 1942. Mati jo je skrivaj imela še tri noči pri sebi.

61 Študijski center za narodno spravo – Arhiv pričevanj, pričevanje L. K., Dane, 19. 3. 2012.

62 ARS, SI AS 1827, t. e. 899, a. e. 5, Zločinska dejanja in materialna škoda v vasi Babna Polica.

Ko so zjutraj pobirali mrtve po šotorih, je vsakič rekla, da je Jožica nekam šla, deklica pa je mrtva ležala v beli oblekici in čakala očeta, da se bo prišel poslovit od nje, kajti bili so zaprti ločeno moški in ženske, vmes pa je bila mrežasta ograja ... Oče, ki je bil na drugi strani mreže, ni mogel do svoje družine, prav tako ne stari oče Andrej, ki je bil v čisto drugem logorju. Oče se je takrat ponoči vendarle nekako pritihotapil do svojih in se poslovil od umrle hčerke; potem so jo odpeljali.⁶³

Stari oče Andrej je prav tako umrl na Rabu ves oslabeled in sestradan 15. oktobra 1942.⁶⁴ Franc Mlakar, Mlakarjev, je bil star enajst let, ko je bil priča požiga vasi in odpeljan v internacijo skupaj z družino.

Na Rabu je bilo zelo težko, spali smo v šotorih, paketov, ki so nam jih pošiljali od doma, nismo dobivali. Tam mi je umrl oče.⁶⁵ Po štirih mesecih in pol so nas 6. decembra prepeljali v Gonars v Italijo. Dejali smo, da nam je Miklavž prinesel postelje, saj smo tu bivali v barakah, v katerih so bile postelje, in bili smo na suhem. Tu smo dobili tudi pakete, če nam jih je kdo poslal. V njih je bil predvsem prepečenec ter koruzna in ječmenova moka, iz katere smo si v menažkah med barakami na skrivaj kuhali močnik za priboljšek. Zjutraj smo dobivali pol litra črne kave, popoldan pa hlebec kruha ter košček mesa ali sira. Iz internacije domov smo se vrnili na velikonočni četrtek 22. aprila

63 »1942 Rab – Rihtarjeva Veronika s Police«, *Stare slike ali kako se svet spreminja*, pridobljeno 13. 2. 2023, URL: <https://stareslike.cerknica.org/2015/08/17/1942-rab-rihtarjeva-veronika-s-police>; Okoliš, *Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem*, 124.

64 »1942 Rab – Rihtarjeva Veronika s Police«, Okoliš, *Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem*, 124.

65 Anton Mlakar starejši je umrl 5. 11. 1942, star 56 let; gl. Okoliš, *Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem*, 125.

*1943. leta, enajst dni po tem, ko je na Cinkovcu v partizanih padel moj osemnajstletni brat Tone.*⁶⁶

Na Dolnjih Poljanah so požgali štiri hiše, na Rab internirali šest vaščanov in odpeljali tudi vso živino. Sedmim vaščanom se je uspelo umakniti v gozd. Ostali vaščani so se morali preseliti v dolino. To naj bi bilo maščevanje italijanske vojske, ko so prebivalci Poljan po napadu na italijansko postojanko v Ložu 19. oktobra 1941 delu borcem, ki so se umaknili v vas, vaščani nudili hrano in prenočišče. Partizanke so v eni izmed hiš šivale kape »triglavke« in sanitetni material. Vas je bila izpraznjena, ostale so štiri nepožgane hiše, kamor pa so se pozimi 1942/43 zatekali partizani, zato je okupator vas redno obstreljeval s topovi iz Starega trga. Italijani so aprila 1943 požgali preostale hiše in poslopja.⁶⁷

30. julija so Italijani prišli s seznamom k Jožetu Trudnu in njegovi materi Mariji, k posestnici Gabrijeli Štritof in k Janezu ter Francu Debevcu, vsi so bili iz Starega trga. Vse so aretirali in jih zaprli v Sokolski dom. Naslednji dan so Marijo, Jožeta in Gabrijelo odgnali pod grič Kucelj pri vasi Podgora in jih tam ustrelili. France je bil poslan v internacijo, Janeza pa so izpustili domov.⁶⁸ Istega dne so na domu v Iga vasi aretirali tudi župana Jožeta Mlakarja. Njegova žena naj bi takoj po aretaciji odšla v župnišče k župniku Francu Presetniku in ga prosila, da posreduje pri Italijanih za njegovo izpustitev. »Ta je vzel v roke zvezek, pogledal vanj in ji odgovoril, da ne more nič

66 Borut Kraševce, »Babna Polica – 68o let prve omembe,« *Obrh: glasilo občine Loška dolina* 8, št. 4 (2007): 9.

67 JS in AB, »Slovesnost na Dolenjih Poljanah,« *Obrh: glasilo občine Loška dolina* 13, št. 4 (2012): 30.

68 ARS, SI AS 1711, t. e. 725, mapa I, Kronika Starega trga za časa italijanske okupacije, 7. 1. 1945, 2.

*pomagati, ker je 'slabo zapisan'.*⁶⁹ Žena takrat še ni vedela, da je bil mož ubit že pred njenim prihodom k župniku. Italijani so župana pripeljali v Stari trg in ga pri vodnjaku nasproti nekdanje osnovne šole in sedanje občinske stavbe s puškinimi kopiti pobili na tla in ga nato ustrelili. Po umoru so požgali še njegovo hišo v Iga vasi.⁷⁰

Italijani niso pozabili napada na Lož, zato so se maščevali tudi nad Ložani. 30. julija so v gmajni Štajnerca pri Ložu ustrelili osem Ložanov, 1. avgusta pa so v treh skupinah odgnali na hrib Ulaka 28 oseb in jih tam ustrelili. Od tega je bilo kar 18 Ložanov, ki so jim tudi požgali domačije. Poleg njih so istega dne ustrelili enega vaščana iz Dan, Podloža, Gornjega Jezera in Lipsenja ter šest vaščanov z Vrhnike.⁷¹ Italijani so uporabljali pot do Loške doline: Grahovo–Žerovnica–Gorenje Jezero–Dane–Stari trg. Pot Grahovo–Bloška Polica–Lož pa je bila za vse prepovedana in ni imel nihče dovoljenja, da bi jo uporabljal. Nekaj sto metrov nad Ložem so partizani posekali drevje in prekopali cesto. Luknja na cesti, ki je bila minirana, naj bi povzročila streljanje talcev v Ložu.⁷² Čas italijanske ofenzive in streljanja Ložanov se spominja pričevalka Jožefa Zabukovec:

69 Starotrški župnik Presetnik in veletrgovec Karel Kovač naj bi na začetku italijanske okupacije leta 1941 nagovarjala župana Mlakarja, naj se udeleži sprejema županov Ljubljanske pokrajine pri Grazioliju v Ljubljani. Župan je odgovoril, da predstavnika okupatorjev ne misli pozdravljati, in tako se sprejema ni udeležil; gl. Emil Mlakar, »Odgovor na članek v glasilu Obrh št. 6, dec 2020: 'Obisk visokega komisarja v Ložu in Starem trgu', avtor Stane Okoliš«, *Obrh: glasilo občine Loška dolina* 22, št. 1 (2021): 39.

70 Ibid.

71 ARS, SI AS 1711, t. e. 725, mapa I, Kronika Starega trga za časa italijanske okupacije, 7. 1. 1945, 2; Kebe, *Loška dolina z Babnim Poljem, II. del*, 475.

72 ARS, SI AS 1895, t. e. 1, a. e. F120-I, Pot po Notranjskem od 17. do 23. avgusta 1942, 2.

To je tudi obdobje najhujše morije, odvažanja v internacijo ter požigov z italijanske strani ob njihovih vdorih in ofenzivi poleti. Še sedaj vidim krvave glave loških fantov, ki so jih na vozu pripeljali z morišča na Ulaki, kjer so jih pobili Italijani za represalije 1. 8. 1942 ob ofenzivi sedemindvajset⁷³ naenkrat, poleg teh pa še osem loških talcev na gmajni Štajnerci. Da je bilo še več hudega, so ob tej priložnosti požgali tudi domove pobitih, od njih so se vemale tudi sosednje hiše, tako da je bila prizadeta večina hiš. Naša in sosedova hiša sta ostali, ker smo imeli zraven potok Brežiček, da smo lahko gasili.⁷⁴

5. avgusta so Italijani ustrelili 13 vaščanov iz Pudoba in štiri iz Kozarišč, med katerimi sta bila dva partizana. Pripeljali so jih na Nadleški hrib in postrelili. Kot se spominja pričevalka Kržič Zorc, je bilo med njimi več simpatizerjev OF, ki so se družili z nižjim italijanskim oficirjem iz Primorske, pisal se je Kodrič, in naj bi jih izdal. »Strašno prijatelj z njimi, ampak Italijanom je dal listo.«⁷⁵

V naslednjih dneh do 20. avgusta so Italijani ustrelili še 22 oseb iz različnih vasi Loške doline. Med njimi sta bila tudi brata pričevalke M. G. Brata sta bila le nekaj tednov pri partizanih, ko sta prišla domov, da se preoblečeta in vzameta hrano, so prišli Italijani in ju odpeljali.

Leta 1942 pa so začeli pobijati (Italijani, op. a.). Ubili so brata /S./, rojen leta 1922, in /F./, rojen leta 1920. Bila sta pri partizanih, približno šest tednov. Potem sta prišla domov samo

73 1. 8. 1942 so Italijani na Ulaki ustrelili osemindvajset oseb, od tega 18 Ložanov. Glejte Okoliš, *Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem*, 130–136.

74 Jožefa Zabukovec, »Spomini na brata Franceta«, *Zaveza: glasilo Nove slovenske zaveze* 24, št. 92 (2014): 34.

75 »Ivanka Kržič Zorko.«

za čez noč, za preobleč in za jest iskat ter da se odpočijeta. Prav takrat pa se je začela italijanska ofenziva in tako sta bila odpeljana z drugimi. Nista si mogla pomagat, ker je bilo vse obkoljeno, vsa vas. Brat /F./ mi je iz kamiona pomahal, da pridem do njega, in mi je dal britvico, da jo bom imela za spomin. Vedel je, da bo ubit. Tako so 5. avgusta 1942 Italijani pobrali vse moške iz Pudoba. Ta starejša dva so domov poslali in očeta, ta mlajša dva, /S./ in /F./, pa obdržali. Tisti dan, 5. avgusta 1941, so Italijani ubili 12⁷⁶ vaščanov pod nadleškim hribom. Dopoldne so jih vzeli, popoldne pa že postreljali. Vsi so bili zaprti v Starem trgu. /S./ se je izgovoril, da ima za Knežjo Njivo spravljeno puško, da jim jo bo dal, in so ga tja gnali. Pod križem ob stari poti so ga ustrelili. To je bilo na petek, 7. avgusta 1942. V nedeljo so šli ata k maši in iz Knežje Njive so tudi prišli k maši. Mislim, da je bil Pajničev oče, ki je pristopil k očetu in ga vprašal, zakaj ne pride po sina. Oče ga vpraša, kje je, in Pajnič mu je povedal. Nismo vedeli, da so ga ustrelili. Oče je odšel domov, zbil krsto in ga odšel iskat. To je bilo v nedeljo zjutraj. V ponedeljek pa je bil nalog, da jih bodo v internacijo odpeljali. S sestro sva ta drugemu bratu /F./ nesle za preobleč, vendar ga ni bilo med drugimi. Karabinjerja sva vprašale, kje je, je bil pa posebej zaprt v eni majhni sobici in /S. A./ sosed sta bila odbrana za ubit. Prosile sva za brata, da ga ne bi ubili, in /S. A./ sosed je klečal pred karabinjerji, da naj ga ne ubijejo, da ni nič naredil, pa so ga na avto dali in odpeljali ter ubili pri transformatorju, pri Kozariščah, tam so ubili oba, na 10. avgusta 1942.⁷⁷

76 Na seznamu žrtev druge svetovne vojne je navedenih trinajst žrtev iz Pudoba, med njimi dvanajst civilistov in en partizan. Glejte Okoliš, *Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem*, 141–142.

77 Študijski center za narodno spravo – Arhiv pričevanj, pričevanje M. G., Pudob, 31. 1. 2014.

7. avgusta je prišla v Viševke italijanska vojska, enota majorja Manca. Vas so obkolili in začeli moške zganjati skupaj. Otroke in starejše moške so poslali domov, ostale, okrog 30 jih je bilo, pa so naložili na kamione in jih odpeljali v Stari trg, kjer so jih zaprli. Petnajst so jih takoj izpustili, druge so odpeljali v internacijo. Jožeta Potecina pa so 9. avgusta v bližini vasi Podgora ustrelili. 11. avgusta so Italijani ponovno prišli v vas s kamioni, jo obkolili in nikogar spustili ne v vas in ne iz vasi. Domov so nagnali ljudi tudi s polja. Iskali so sestre Frančiško in Angelo Mlakar, po domače Mlakarjeve, in ju našli na polju. Vprašali so ju, od kod sta, a ker sta vedeli, da ju Italijani zasledujejo zaradi bratov, ki so bili pri partizanih, sta odgovorili, da sta doma z Vrhnike. Ko so ju prignali do prve hiše v vasi, so povprašali gospodarja, ali ju pozna, in je rekel, da ju pozna in da sta iz Viševka. Nato so ju odpeljali do pokopališča. Tam so jima rekli, naj tečeta, in ko sta to storili, so ju z mitraljezom ustrelili. V vasi so nato zažgali hišo Lucije Levec in ji vzeli edinega prašiča, njo z dvema mladoletnima otrokoma pa odpeljali v Stari trg, od tam pa v internacijo. Okrog 23. ure so Italijani ponovno obkolili vas. Zasledovali so Janeza Mlakarja, po domače Pangreta, ki je bil pri partizanih in je občasno prihajal domov. Tisto noč je bil doma, in ko se je vračal v gozd, so ga Italijani čakali v zasedi ter ga ustrelili. Nato so prišli po njegovo sestro Marijo Mlakar in jo odgnali v Stari trg, od tam pa v internacijo v Treviso. Pred tem so zažgali Mlakarjevo hišo in gospodarsko poslopje ter ukradli dve glavi živine, enega prašiča in vse skupaj odpeljali v Stari trg. V vas so prišli ponovno 15. avgusta in zažgali hišo Franca Mlakarja, po domače Mlakar. Počakali so, da je hiša pogorela do tal, in se nato vrnili v Stari trg. Hiša je bila prazna, saj so sestre Francko in Angelo ustrelili pred nekaj dnevi, bratje so bili pri partizanih, mati pa se je skrila. 8. septembra je bila še ena žrtev v vasi, ki so jo Italijani zajeli, to je bil Franc Levec. Odgnali so

ga proti vasi Dane in ga tam na polju ustrelili. Naslednji dan so prišli k očetu ustreljenega ter mu pobrali skoraj vso živino in perutnino.⁷⁸

V spomin pričevalke F. T. se je vtisnila aretacija in usmrnitev dveh vaščanov. Andrej Strle je bil ubit 12. avgusta pod Nadleškim hribom. Bil je ena izmed 25 žrtev iz Loške doline, ubitih na tem kraju od 5. do 14. avgusta 1942. Na njegovem domu je bila partizanska javka in imel je precej raznoraznih stvari, od municije, denarja, cigaret in ur.⁷⁹ Drugi, Franc Mlakar, pa je bil ubit 20. avgusta in je bil ena izmed 31 žrtev represalij na Ulaki od 29. julija do 20. avgusta 1942.⁸⁰

Italijani so bili nevarni, ubil te je, če si bil kaj kriv ali ne. V vas so prišli, pobrali zajce, kokoši, prašiče, vse, kar je bilo. Zažgali so hiše pri Lohnetovih in Lohnečkinih. Lohnečki (Andrej Strle, op. a.) je gledal skozi okno, kdaj bodo šli Italijani iz Starega trga proti Knežji Njivi. Ko jih je zagledal, je zbežal iz hiše z dokumenti v gozd. Tam pa so bili že drugi Italijani, ga ujeli in ubili. Italijan mi je pokazal njegovo sliko in me vprašal, če ga poznam. Odgovorila sem, da ga. Vprašal me je, kdaj sem ga videla nazadnje. Rekla sem, da včeraj, ko je nesel vodo. To me je spraševal, potem ko so ga že ubili. Če bi rekla, da ga ne poznam, bi me ubil. Dondičev France (Franc Mlakar, op. a.) je rekel: 'Mene Italijani ne bodo dobili.' Rekel je, da bo hodil na smreko spat. Nič se ni ukvarjal s politiko, le njegov brat je bil pri partizanih, pa so Italijani prišli in ga odpeljali. Takrat, ko so

78 ARS, SI AS 1827, t. e. 899, a. e. 5, Opis zločinskih dejanj, kraj Viševke, 2. 9. 1944.

79 Študijski center za narodno spravo – Arhiv pričevanj, pričevanje T. O., Stari trg pri Ložu, 9. 5. 2014; Okoliš, *Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem*, 132.

80 Ibid., 132, 124–147.

ga peljali mimo naše hiše, sem stala pred hišo in je rekel: 'Adijo /F./, se ne bomo več videli.' Zjutraj so ga ubili.⁸¹

Po pripovedovanju T. O. so imeli gospodarji in mladi fantje zvečer 13. avgusta sestanek OF v Šmarati. Naslednji dan so prišli Italijani s spiskom vseh, ki so se podpisali za OF, in jih 14. avgusta 1942 ubili pod Nadleškim hribom. Bilo je pet mož iz Šmarate in dva iz Kozarišč. Za to, da je dal Italijanom ta spisek mož, je bil obdolžen župnik Presetnik, vendar njega ni bilo na tem sestanku. *»Pobiti so bili taki, ki niso hoteli v gozd. Izdajstvo je bilo od komunistov, rekli pa so, da je Presetnik dal spisek, on pa ni vedel za OF sestanke po vaseh. In tako so pobili Šmaračane in prav tako Pudobce avgusta 1942. Zdaj pa se govori, da so jih Italijani pobijali, v resnici pa so jih pobili partizani, oni so dali spisek od teh.«⁸²*

Internacija

Kot smo že omenili, je bilo večje število ljudi iz Loške doline poslanih tudi v internacijo, kjer so umrli zaradi nečloveških razmer, v katerih so bivali. Veliko jih je umrlo od lakote, ker jim Italijani niso izročali paketov s hrano, ki so jim jih pošiljali domači. Pričevalka M. M. pripoveduje, kako so Italijani zajeli brata Andreja in ga poslali v internacijo. *»Rečeno je bilo, naj gredo fantje k partizanom. Moj ata so bili proti. Je imel pa moj brat Andrej v vasi precej tistih letnikov, dvajsetletnikov,⁸³ in so*

81 Študijski center za narodno spravo – Arhiv pričevanj, pričevanje F. T., Knežja Njiva, 10. 7. 2014.

82 Pričevanje T. O.; Okoliš, *Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem*, 133–134, 144.

83 Rojenih v dvajsetih letih 20. stoletja (op. avtorice).

šli k partizanom in zato je šel tudi moj brat k partizanom.»⁸⁴ Andrej se je skupaj s sovrstniki pridružil partizanom kljub nasprotovanju očeta, naj tega ne stori. V partizanski enoti, v kateri je bil Andrej, so omogočili, da gre lahko domov, kdor ne želi več biti pri partizanih. Tako je že po nekaj dneh Andrej odšel domov. A že naslednji dan so prišli na njegov dom Italijani. Najprej so ga do golega slekli, da so preverili, ali je morda ranjenec, in ga nato odpeljali v Stari trg. Pobrli so še nekaj fantov iz vasi, med njimi devetnajstletnega Franca Avsca, ki je bil pri sveti maši v Starem trgu, in ga od tam odpeljali na Rab. Umrl je 12. aprila 1943 za posledicami internacije. Bilo pa je rečeno, da lahko ženske ali dekleta prinesejo hrano zaprtim fantom in možem v Starem trgu. A nihče od njih ni dobil, kot pripoveduje pričevalka M. M., niti žlice hrane, tako so jih Italijani stradali. Nato pa so jih odpeljali v taborišče na Rab in Andrej je umrl 9. februarja 1943, pet dni pred svojim triindvajsetim letom.⁸⁵ Po pričevanju T. O. so na Rabu že takoj ustanovili OF in njeni člani so delili hrano zapornikom. Tisti, ki so se vpisali v OF, so dobili hrano, druge pa so pustili stradati. »Niso jih Italijani mučili, ampak domačini,« pripoveduje T. O. Njen brat Alojz je bil odpeljan poleti 1942 in bil izpuščen ves sestradan za novo leto 1942/43.⁸⁶ Podobno pripoveduje tudi pričevalka M. M., da so na Rabu pri kotlih za hrano bili komunisti in naj bi dali jesti tistim, ki so bili somišljeniki komunistom, ostalim pa ne.⁸⁷

Pričevalka F. T. se spominja Italijanov kot zelo nevarnih. Njenega očeta so Italijani ujeli in ga odpeljali na Rab, kjer je 21. novembra 1942 umrl.

84 Študijski center za narodno spravo – Arhiv pričevanj, pričevanje M. M., Pudob, 26. 3. 2014.

85 Ibid.; Okoliš, *Žrtve druge svetovne vojne na ozjem Notranjskem*, 132.

86 Pričevanje T. O.

87 Pričevanje M. M.

Rekli so, da bo hajka po gozdu, da bodo partizane lovili. Letalo je lučalo listke in opozarjalo ljudi, da bo hajka in da naj ostanejo doma. Oče je bil nekaj časa doma, potem pa je šel vseeno kosit. Čisto zraven njega je mitraljez zaropotal. Videl je, da gre hajka skozi in je zbežal na Poljane, da se bo skril. Tam je imel sorodnike. Italijani so prišli tudi na Poljane. Tam so ga zajeli in odpeljali na Rab, kjer je umrl od lakote. Star je bil 65 let.⁸⁸

Njenega očeta se spominja tudi pričevalec J. O.: »/T./ oče je vedno kričal, da ga ne bodo Italijani dobili. Pa je oče vprašal: 'Kam boš pa šel?' in je rekel: 'Pa kar naprej, pa kar naprej bom šel.' Pa je šel na Poljane in so ga tam ujeli Italijani ter odpeljali na Rab. Če bi bil doma, se mu to ne bi zgodilo, ker je bil že starejši. Bil je v prvi svetovni vojni v ujetništvu.«⁸⁹

V letu 1942 je v internaciji umrlo 48 civilistov, predvsem na Rabu in Gonarsu, kjer je bilo tudi največ pregnancev iz Loške doline. Med umrlimi so bili tudi štirje otroci, stari od šest mesecev do enega leta in pol. Največ žrtev je bilo iz vasi Babna Polica in Babno Polje, iz vsake po 11 ljudi.⁹⁰ Največje število ljudi so Italijani poslali v internacijo v času italijanske ofenzive, kamor so pošiljali cela področja oziroma naselja ter družine, kasneje pa le posameznike. Od jeseni 1942 pa do kapitulacije Italije med civilisti ni bilo večjega števila žrtev, večinoma je šlo v tem času za ljudi, ki so umrli v internaciji. Tja so pošiljali različno ideološko usmerjene ljudi, kot ugotavlja Okoliš, ni pa mogoče ugotoviti meril, po katerih naj bi Italijani določali ljudi za internacijo. Nekateri so umirali tudi na poti domov iz

88 Pričevanje F. T.

89 Študijski center za narodno spravo – Arhiv pričevanj, pričevanje J. O., Knežja Njiva, 10. 7. 2014.

90 Okoliš, *Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem*, 124–147.

taborišč v neznanih okoliščinah ali pa pozneje doma za posledicami težkih razmer v taboriščih.⁹¹

Za konec

Italijanski okupator je v Loški dolini povzročil največje število smrtnih žrtev, ko štejemo medvojne in povojne žrtve na obravnavanem območju, po ugotovitvah Okoliša je to 40 odstotkov vseh žrtev.⁹²

V prvem letu italijanske okupacije so bile štiri civilne smrtne žrtve.⁹³ V letu 1942 je bilo 243 žrtev, od tega kar 196 civilnih žrtev. Največje število smrtnih žrtev je bilo v času italijanske ofenzive, julija in avgusta 1942. Prevladovala so žrtve represalij in nato žrtve med interniranimi. Pred ofenzivo in po njej leta 1942 pa je bilo skupno 27 žrtev.⁹⁴ V internacijo naj bi bilo odpeljanih 371 ljudi in požganih 288 domačij.⁹⁵ Na Vrhnikih je pogorelo 22 hiš z vsemi gospodarskimi poslopji, živino so vzeli Italijani, na Babni Polici je pogorelo vse razen cerkve in majhne kapelice, prav tako je vse pogorelo na Gornjih in Dolnjih Poljanah, v Babnem Polju pa so od 111 hišnih številčk zgorele kar 103 hiše. V Ložu je ostalo le 16 hiš, v Kozariščah je pogorelo osem hiš, v Šmarati ena, v Nadlesku dve, v Iga vasi šest, v Markovcu osem.⁹⁶ Občinska statistika je do 17. avgusta naštel 150 žrtev italijanskega nasilja, to je samo tistih, ki so bili pokopani na

⁹¹ Ibid., 51.

⁹² Ibid., 71.

⁹³ Več o italijanski okupaciji v letu 1941 glejte Mirjam Dujo Jurjevčič, »Italijanski okupator v Loški dolini leta 1941,« *Dileme: razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine* 6, št. 1 (2022): 9–41.

⁹⁴ Okoliš, *Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem*, 124–147.

⁹⁵ Možina, *Slovenski razkol*, 387.

⁹⁶ ARS, SI AS 1895, t. e. 1, a. e. F120-I, Pot po Notranjskem od 17. do 23.

pokopališču. Italijani naj bi številnim pobitim vzeli ves denar, vlekli so jim čevlje z nog, kajti mnogi so v upanju na internacijo s seboj vzeli veliko denarja in boljšo obleko.⁹⁷

represalije – civilisti	represalije – partizani	internacija	likvidacija – civilisti	likvidacija – partizani	v boju – partizani
137	15	49 ⁹⁸	4	5	6

Tabela 1: Število smrtnih žrtev v Loški dolini, ki jih je povzročil italijanski okupator v italijanski ofenzivi od 29. julija do 20. avgusta 1942.⁹⁹

V letu 1943 je bilo 50 smrtnih žrtev, od tega je v internaciji umrlo 36 civilistov, ni pa bilo več smrtnih žrtev med civilisti zaradi represalij ali likvidacij, ki bi jih povzročila italijanska vojska.

Najhujše nasilje v času italijanske ofenzive je doživela vas Babno Polje. Vaščani so bili v veliki večini podporniki parti-

avgusta 1942, 2; Možina, *Slovenski razkol*, 388; Matija Škerbec, *Rdeča zver, pijana krvi* (Cleveland: Ameriška domovina, 1950), 28.

97 ARS, SI AS 1895, t. e. 1, a. e. F120-I, Pot po Notranjskem od 17. do 23. avgusta 1942, 2.

98 Od tega je bilo 48 civilistov in en partizan. Gre za žrtve, ki so posledica italijanske ofenzive in so umrle od julija do decembra 1942. Glejte Okoliš, *Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem*, 124–147; »Smrtne žrtve.«

99 Med žrtve italijanske ofenzive prištevamo tudi žrtve internacije, ki so posledica italijanske ofenzive in so umrle od julija do decembra 1942. Glejte Okoliš, *Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem*, 124–147; ARS, SI AS 1827, t. e. 920, a. e. 2, Talci; *Zgodovina Slovenije – SIstory*, »Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej,« pridobljeno 16. 2. 2023, URL: <http://www.sistory.si/zrtve>.

zanskega gibanja. Odročnost vasi v zavetju gozdov je ponujala varnost partizanskim enotam, ki so se večkrat ustavile v vasi oziroma se gibale v njeni okolici ter izvedle nekaj napadov na italijansko vojsko, ki je imela stalno postojanko v bližnjem Prezidu na Hrvaškem. Vzroke za veliko število smrtnih žrtev v Babnem Polju lahko iščemo v sodelovanju vaščanov s partizanskim gibanjem, partizanskih akcijah v okolici ter izdajstvu.¹⁰⁰ Vaščani pa so ostali prepuščeni sami sebi, brez kakršnekoli zaščite. *»Zavladala je sama žalost in velik strah. Ko si šel spat, nisi vedel, ali boš naslednji dan še ostal živ ali ne.«*¹⁰¹ Nekateri Babnopoljci so pričakovali, da jim bodo partizani priskočili na pomoč in da bodo Italijane, kljub njihovi premoči, napadli, vendar se ni zgodilo, zato so bili nekateri vaščani razočarani nad partizani. Sovraštvo do partizanov se je pojavilo posebej med materami in ženami, vendar jih je župnik Črnugelj pomiril. Vzrok za sovraštvo do partizanov, ki ga navaja Makarovičeva, je bil v prepričanju vaščanov, da so zaradi partizanov ali tistih, ki so nagovarjali vaščane za sodelovanje v partizanskem gibanju, morali prestati tragiko represalij in internacij.¹⁰² O tem govorita pričevanji: *»Mama mi je povedala, da je potem, ko so jih pobili, prišla k njej ena žena od ubitega, pokleknila je pred mamo in rekla, da je bil njen mož ustreljen na Vražjem vrtcu zato, ker ga je moj oče Jože Mlakar organiziral za sodelovanje v osvobodilni fronti. In je potem z dvignjenimi rokami govorila: 'Zemlja, vrzi ga ven!'«* in še: *»Takrat je vsak po svoje koga krivil, Kunštila¹⁰³ pa so obsodili za vse.«*¹⁰⁴ Kritiko na račun neodziva partizanske vojske v primeru Babno Polje naj bi izrekel tudi sekretar Okrožnega odbora OF Kočevje Alojz Zalar, medtem ko se je

100 Makarovič, *Babno Polje in njegovi ljudje*, 386, 388

101 Ibid., 504.

102 Ibid., 504–505.

103 »Izdajalca« (op. avtorice).

104 Ibid., 505.

mudil v Babnem Polju, da organizira miting leta 1943. Trdil naj bi, da so partizani krivi za pokol in da bi morali napasti Italijane in jih odvrniti od vasi.¹⁰⁵ Po mnenju nekaterih vaščanov pa partizani, ki so bili maloštevilni in slabo oboroženi, ne bi mogli preprečiti ne streljanja ne izgonov v taborišča.¹⁰⁶

Podobno naj bi razmišljali tudi prebivalci drugih vasi v Loški dolini. Nekateri so pričakovali pomoč partizanov ter krivili parizane za vse gorje, drugi pa niso verjeli, da bi bili partizani sposobni ubraniti civilno prebivalstvo pred močno italijansko vojsko. Kot navaja Možina, so bili protipartizansko usmerjeni prebivalci in duhovščina prepričani, da je neposreden povod za italijansko nasilje krivda partizanov, ki so Italijane le izzvali in se nato umaknili.¹⁰⁷ Med žrtvami pa so bili tudi civilisti, ki so bili ovađeni italijanskim oblastem zaradi sodelovanja s partizani. Cilj ofenzive je bil vsekakor uničenje partizanskega gibanja in ponovna zasedba ozemlja, ki so ga obvladovali partizani. In če se je uspelo partizanskim enotam bolj ali manj spretno izmikati, je zato italijanski vojski v tej »očiščevalni ofenzivi stalo na poti« civilno prebivalstvo, do katerega pa so nastopali sovražno in s ciljem, da se ga podredi oziroma uniči.

105 ARS, SI AS, 1714, t. e. 714, mapa II, Okrožni odbor OF za cerkniško okrožje. Izvršnemu odboru OF slovenskega naroda, 20. 9. 1943.

106 Ibid., 506.

107 Možina, *Slovenski razkol*, 391.

*Viri in literatura**Arhivski viri*

Arhiv Republike Slovenije (ARS)

SI AS 1487, Centralni komite Komunistične partije Slovenije, 1941–1945.

SI AS 1711, Okrožje Notranjsko – Ribnica, 1944–1945.

SI AS 1714, Okrožje Ribnica, 1943–1944.

SI AS 1827, Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev pri Predsedstvu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta, 1944–1946.

SI AS 1895, Prostovoljna protikomunistična milica, 1942–1943.

Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL)

SI_ZAL_CER/0013, Krajevni ljudski odbor Babno Polje.

Spletni viri

»Ivanka Kržič Zorko.« *Pričevalci*. Pridobljeno 24. 2. 2023.
URL: <https://www.rtv slo.si/rtv365/arhiv/174291299?s=tv>.

»1942 Rab – Rihtarjeva Veronika s Police.« *Stare slike ali kako se svet spreminja*. Pridobljeno 13. 2. 2023. URL: <https://stareslike.cerknica.org/2015/08/17/1942-rab-rihtarjeva-veronika-s-police>.

»Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej.« *Zgodovina Slovenije – Sistory*. Pridobljeno 16. 2. 2023. URL: <http://www.sistory.si/zrtve>.

Ustni viri

Študijski center za narodno spravo – Arhiv pričevanj¹⁰⁸

Pričevanje J. G., Nadlesk, 10. 5. 2021.

Pričevanje M. G., Pudob, 31. 1. 2014.

Pričevanje L. K., Dane, 19. 3. 2012.

Pričevanje M. M., Pudob, 26. 3. 2014.

Pričevanje J. O., Knežja Njiva, 10. 7. 2014.

Pričevanje T. O., Stari trg pri Ložu, 9. 5. 2014.

Pričevanje F. T., Knežja Njiva, 10. 7. 2014.

¹⁰⁸ Nekateri pričevalci niso želeli biti imenovani z imenom in priimkom, drugi so to dovolili. Z namenom poenotenja in zaščite zasebnosti sogovornika so vsi pričevalci navedeni le z začetnicami. Sledita še kraj in datum snemanja. Posnetke in prepise pričevanj ter obrazce s podatki pričevalcev hrani Študijski center za narodno spravo.

Literatura

Avsec, Anton. »Nekaj podatkov o NOB na Notranjskem leta 1941 in partizanskem napadu na Lož.« V: *Notranjski listi I*, ur. Anton Avsec, Lojze Mlakar in Janez Šumrada, 130–145. Ljubljana: Epid-Paralele, 1977.

Dujo Jurjevčič, Mirjam. »Italijanski okupator v Loški dolini leta 1941.« *Dileme: razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine* 6, št. 1 (2022): 9–41.

Ferenc, Tone. *Fašisti brez krinke: Dokumenti 1941–1942*. Maribor: Obzorja, 1987.

Ferenc, Tone. »Ubija se premalo«: *Obsojeni na smrt-talci-ustreljeni v Ljubljanski pokrajini 1941–1943: Dokumenti*. Ljubljana: Inštitut novejšje zgodovine, Društvo piscev zgodovine NOB, 1999.

JS in AB, »Slovesnost na Dolenjih Poljanah.« *Obrh: glasilo občine Loška dolina* 13, št. 4 (2012): 30.

Kebe, Janez. *Loška dolina z Babnim Poljem, II. del: Družbena in župnijska zgodovina*. Ljubljana: Družina, 2002.

Kraševac, Borut. »Babna Polica – 680 let prve omembe.« *Obrh: glasilo občine Loška dolina* 8, št. 4 (2007): 7–13.

Makarovič, Marija. *Babno Polje in njegovi ljudje v metežu druge svetovne vojne*. Cerknica: Kulturno društvo Notranjska, Javni sklad RS za kulturne dejavnosti, Območna izpostava Cerknica, 2014.

Mikuž, Metod. *Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, 1. knjiga*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1960.

Mikuž, Metod. *Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, 2. knjiga*. Ljubljana: Cankarjeva založba 1961.

Mlakar, Emil. »Odgovor na članek v glasilu Obrh št. 6, dec 2020: 'Obisk visokega komisarja v Ložu in Starem trgu', avtor Stane Okoliš.« *Obrh: glasilo občine Loška dolina* 22, št. 1 (2021): 39.

Možina, Jože. *Slovenski razkol: Okupacija, revolucija in začetki protirevolucionarnega upora*, 3. ponatis. Ljubljana: Medijske in raziskovalne storitve, Jožef Možina; Celje: Celjska Mohorjeva družba; Celovec: Mohorjeva družba v Celovcu; Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 2020.

Okoliš, Stane. *Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem. Gradivo Komisije za raziskavo poveljnih množičnih pobojev, pravno dvomljivih procesov in drugih nepravilnosti Občine Cerknica*. Grosuplje: samozaložba, 1996.

Okoliš, Stane. »Obisk Visokega komisarja v Ložu in Starem trgu.« *Obrh: glasilo občine Loška dolina* 21, št. 6 (2020): 46–47.

Škerbec, Matija. *Rdeča zver, pijana krvi*. Cleveland: Ameriška domovina, 1950.

Zabukovec, Jožefa. »Spomini na brata Franceta.« *Zaveza: glasilo Nove slovenske zaveze* 24, št. 92 (2014): 34–37.

*“No Doubt the Civilian Population
Will Suffer Tremendously”
(Edvard Kardelj):*

*Italian Offensive in the Lož Valley
Area in 1942*

Summary

The Lož Valley (Loška dolina) lies in the south of Notranjska (Inner Carniola) and was named the Municipality of Stari Trg prior to and during the Second World War. Before the Second World War, it encompassed an area almost identical to the area of today's municipality of Loška Dolina; only a few villages in its northern part now belong to the municipality of Cerknica.

The Italian army occupied the Lož Valley on 12 April 1941. It was annexed to the Province of Ljubljana and was part of the Kingdom of Italy as of 3 May. Despite intimidating the population, the Italians did not place people in internment or shoot them in 1941. After the Partisan attack on Lož on 19 October 1941, the Italians became distrustful of the population. Fear of retaliation grew among the civilian population; even though it did not take part in the attack, it experienced violence with arrests, interrogations, torture, prison and house searches. In 1941, the occupying forces caused four civilian deaths. The spring of 1942 heralded the development of Partisan units in the Province of Ljubljana; in the Lož Valley, too, the first units appeared, initiating military action against the Italian army.

This action also triggered the revenge of the occupying forces on the civilian population, which was the most apparent during the Italian offensive in July and August 1942, when the number of deaths in the area in question rose sharply. The aim of the offensive was to stamp out the Partisan movement and re-occupy the territory controlled by the Partisans. While Partisan units were more or less adept at evading the enemy, the civilian population was in the way of the Italian army during this “cleansing offensive”; the attitude towards it was hostile and had the aim of subjugation or elimination. 189 civilians died during the offensive. There were 243 deaths in total in 1942, of which 196 were civilian. Italian violence was the most brutal in the village of Babno Polje, where the occupying forces looted homes, burned them to the ground and shot 46 villagers within two days. In 1943, there were 50 deaths in the area of the Lož Valley, of which 36 civilians died in internment or due to effects of internment, but there were no more civilian deaths due to reprisals or executions caused by the Italian army.

Considering wartime and post-war fatalities in the Lož Valley, the Italian invaders caused the highest number of deaths, namely 40 percent of all fatalities. In addition to shootings and exile to internment, the Italians employed other forms of violence, such as arson, looting, interrogation, torture and threats.